

МІНІСТЕРСТВО
З ПИТАНЬ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ
ТА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

ПОСІБНИК

ЗІ ЗБОРУ ДОКАЗІВ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО
КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ
МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ

Київ, 2019 р.

ЗМІСТ

Перелік скорочень	3
1. Передмова	4
2. Вступ	5
3. Злочини під юрисдикцією Міжнародного кримінального суду	14
4. Допустимість та недопустимість інформації/доказів у Міжнародному кримінальному суді	17
5. Загальний алгоритм збирання інформації/доказів та їх передачі до Міжнародного кримінального суду.....	18
6. Правила збирання інформації/доказів	22
7. Заключне слово	35
8. Додатки	36

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

МКС – Міжнародний кримінальний суд*

МГП – міжнародне гуманітарне право

НУО – неурядова організація, громадська організація

Важливо!

Усі рекомендації цього навчального видання розроблені з урахуванням того, що всі зацікавлені особи, які будуть ним користуватися, завжди діятимуть у повній відповідності до правил та принципів, що регулюють їхню діяльність на місцях. Ніщо в цьому посібнику не повинно тлумачитися таким чином, щоб виправдати дії чи бездіяльність, що порушують правила безпеки конкретної організації та застосовуваного міжнародного чи національного законодавства. Насамперед читачі мають ознайомитися з відповідними законами та правилами в тих сферах, в яких вони працюють. Читачі також повинні проконсультуватися зі своїми роботодавцями, щоб отримати рекомендації стосовно співробітництва під час кримінального розслідування.

3

* Зверніть увагу! Часто ЗМІ використовують термін «Гаазький трибунал», маючи на увазі МКС. Однак, беручи до уваги те, що в місті Гаага знаходяться й інші міжнародні судові органи, варто вживати поняття саме Міжнародний кримінальний суд, щоб уникати плутанини.

1 ПЕРЕДМОВА

4

XX століття відіграло важливу роль в інституалізації міжнародного кримінального права – галузі, покликаної боротися з найтяжчими міжнародними злочинами – геноцидом, злочинами проти людяності, воєнними злочинами і злочинами агресії як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Після Другої Світової війни було створено низку міжнародних та інтернаціоналізованих судових установ, які розглядали справи про порушення норм МГП, міжнародного права прав людини під час збройних конфліктів та інших ситуацій насильства. Так було створено Нюрнберзький та Токійський трибунали, Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії, Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди, Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне, Спеціальний трибунал по Лівану, Надзвичайні палати в судах Камбоджі тощо.

Протягом останніх двох десятиліть взаємодія національних і міжнародних інституцій у сфері боротьби з міжнародними злочинами значно поживалася. Це стало можливим завдяки принципу компле-

ментарності, закладеного в основу діяльності МКС, завдяки якому пріоритет кримінального переслідування за найтяжчі злочини належить державам, а МКС виступає лише судом, який доповнює повноваження держав у такій діяльності. Цим він відрізняється від усіх попередніх міжнародних кримінальних трибуналів.

Однак, ця його особливість робить його більш залежним від співробітництва з державами, які зобов'язані взаємодіяти з ним тільки будучи учасниками Статуту, в іншому випадку – виключно за прямим розпорядженням Ради Безпеки ООН або з власної доброї волі. На жаль, ця воля існує не завжди. Саме для таких випадків, коли держави не можуть або не хочуть переслідувати осіб на національному рівні було створено МКС. Ще однією ціллю його діяльності є відновлення справедливості щодо жертв злочинів – надання їм можливості як виступати від власного імені у Суді, так і отримати компенсацію.

2 ВСТУП

5

Посібник підготовлено для неурядових організацій, громадських діячів, активістів та волонтерів – усіх тих, хто не будучи професійними слідчими і не володіючи спеціальними знаннями зі збирання доказів про порушення прав людини і норм МГП, зацікавлений в оволодінні базовими навичками для надання потенційної допомоги Міжнародному Кримінальному Суду (МКС) та правоохоронним органам України. Посібник допоможе визначити, яка ін-

формація буде корисною для МКС та надасть практичні рекомендації щодо її збору і передачі до нього.

Метою посібника є поширення теоретичних знань та формування практичних навичок серед усіх зацікавлених осіб щодо правильного збору та опрацювання інформації про міжнародні злочини задля передачі її до МКС та правоохоронних органів.

Завданнями цього навчально-практичного посібника є:

- навести найбільш актуальну та об'єктивну інформацію про особливості роботи МКС та його окремих органів;
- надати практичні рекомендації неурядовим організаціям, громадським діячам і активістам, волонтерам тощо стосовно методології збору, опрацювання, зберігання інформації та її подальшої передачі до МКС та правоохоронних органів України;
- запропонувати алгоритм, який можна використовувати в практичній діяльності організацій під час збору ними інформації;
- роз'яснити необхідність забезпечення безпеки як тих, хто збирає інформацію про міжнародні злочини, так і тих, хто її надає.

При зборі інформації щодо міжнародних злочинів украй важливою задачею є власна безпека осіб, які збирають такі дані, а також усіх інших індивідів, що залучені до процесу передачі інформації/ доказів, свідчень тощо. Збирання інформації про злочини проти людяності та воєнні злочини завжди пов'язане з ризиком, оскільки такі діяння, зазвичай, відбуваються в зоні бойових дій чи на прилеглих територіях. Крім того, особи, винні у злочинних діяннях, намагаються усіма можливими способами перешкодити збиранню важливих доказів, впливати на жертв та свідків подій тощо, тому найголовнішим правилом збору інформації є дотримання правил безпеки.

6

Що таке Міжнародний кримінальний суд?

1 липня 2002 року розпочав свою роботу МКС – перша постійно діюча, незалежна від ООН, універсальна міжнародна організація, покликана притягати до кримінальної відповідальності винних у вчиненні міжнародних злочинів фізичних осіб. МКС розташовано у м. Гаага, Нідерланди. Суд діє відповідно до свого установчого документу – міжнародного договору, що має назву Статут; його було прийнято 120-ма державами у Римі 17 липня 1998 р. і він набув чинності 1 липня 2002 р. Наразі учасницями, тобто державами, які ратифікували чи приєдналися до Статуту, є 122 держави.

За визначенням Римського статуту міжнародного кримінального суду – установчого документа для МКС - цей суд є постійно діючою установою, що уповноважена здійснювати юрисдикцію щодо осіб, які є відповідальними за найсерйозніші злочини, що викликають занепокоєність міжнародної спільноти, котрі зазначені в цьому Статуті, та доповнює національні системи кримінального судочинства.

Головна мета збирання інформації – це безпосередня фіксація вчинених правопорушень і допомога Офісу Прокурора МКС у попередньому вивченні ситуації, під час якої були скоєні ймовірні злочини. Роль представників неурядових організацій та активістів, які збирають інформацію, не повинна включати функції слідчого, натомість має усіма можливими способами сприяти проведенню ефективного та своєчасного розслідування ситуації саме органами МКС та правоохоронними органами України.

Юрисдикція і функціонування МКС регулюються положеннями Римського статуту.

Римський статут заснував 3 окремих структурних компонента: Асамблею держав-учасниць МКС, чотири судові органи МКС та Цільовий фонд для жертв.

Судові органи МКС складаються з Президії, Судових відділень (попереднього провадження, судового та апеляційного, які формують Палати), Офісу Прокурора та Секретаріату. У рамках Секретаріату створено ще кілька органів для представлення та захисту потерпілих і свідків, зокрема Victims Participation and Reparations Section (VPRS)* та Office of Public Counsel for the Victims (OPCV).

Під юрисдикцію МКС підпадають такі злочини, як: злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин агресії (статті 5, 6, 7, 8, 8 bis).

Основні особливості МКС:

- справедливі судові процеси (судді МКС проводять судові процеси і забезпечують справедливість розгляду справ);
- прокуратура є незалежною (Офіс Прокурора є незалежним органом Суду. Прокурор проводить попереднє вивчення, розслідування і є єдиним, хто може передати справу до Суду);
- права відповідачів/обвинувачених відстоюються (відповідачі мають право на публічне, справедливе провадження мовою, яку вони повністю розуміють та ін.);
- голоси потерпілих будуть почуті (Римський статут надає жертвам безпрецедентні права на участь у провадженні МКС);
- надійний захист жертв та свідків під час провадження (МКС має програму захисту жертв та свідків, яка використовує як оперативні, так і процедурні захисні заходи);
- інформаційно-роз'яснювальна кампанія створює двосторонній діалог (суд бере участь у такому діалозі безпосередньо з громадами, які постраждали від злочинів, що перебувають під його юрисдикцією, з тим, щоб вони могли безпосередньо спілкуватися із Судом та отримувати відчуття власної участі в судовому процесі).

7

*Victims Participation and Reparations Section, International Criminal Court.
E-mail address: VPRS.information@icc-cpi.int Contact telephone number: +31(0)70 515 95 55

Однією з найважливіших рис МКС є комплементарність його юрисдикції. Це означає, що МКС доповнює, а не заміщує повноваження національних судів щодо переслідування за міжнародні злочини. МКС починає провадження лише у тому випадку, якщо держава не бажає або не здатна проводити розслідування або порушити кримінальну справу належним чином.

Слід зауважити, що станом на 2019 рік **122 держави є учасниками Римського статуту МКС**, з яких: 33 – держави Африки, 18 – держави Азії, 18 – держави Східної Європи, 28 – держави Латинської Америки, 25 – держави Західної Європи та інші держави.

Зважаючи на складність роботи МКС, кількість справ, які були направлені до Суду, та кількість винесених вироків є порівняно невеликою.

Станом на 2018 рік МКС виніс обвинувальні вирокі щодо вчинення міжнародних злочинів у наступних справах:

Справа The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi [2016] щодо скоєння воєнних злочинів, які полягали в цілеспрямованих умисних нападах проти релігійних та історичних будівель в Тімбукту, Малі.

Справа The Prosecutor v. Germain Katanga [2014] щодо скоєння злочинів проти людяності (вбивства) та воєнних злочинів (вбивства, напад на цивільне населення, знищення власності та мародерство) у селищі Богоро, Демократична Республіка Конго.

Справа The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo [2012] щодо скоєння воєнних злочинів, які полягали у вербуванні дітей до 15 років для використання їх у бойових діях під час збройного конфлікту в Демократичній Республіці Конго.

Наразі, Офісом Прокурора попередньо вивчаються та розслідуються ситуації в Афганістані, Колумбії, Гвінеї, Іраку, Нігерії, Україні, Філіппінах, Венесуелі, Уганді, Демократичній Республіці Конго, Судані, Центральноафриканській Республіці, Кенії, Лівії, Кот-д'Івуарі, Малі, Грузії, Бурунді тощо. Детальний перелік ситуацій, які вивчаються або розслідуються можна побачити за посиланням:

www.icc-cpi.int/pages/pe.aspx

www.icc-cpi.int/pages/situation.aspx

Загалом станом на 2018 рік число ситуацій, які розглядаються Офісом Прокурора чи перебувають безпосередньо в судовому провадженні, можна відобразити, як показано далі на малюнку.

Україна та МКС

Україна підписала Статут МКС 20 січня 2000 року, але не ратифікувала його. 11 липня 2001 року Конституційний Суд України надав висновок про невідповідність Статуту Конституції України з причини комплементарності його юрисдикції. Згодом до ст. 124 Конституції України були внесені зміни, які уможливили ратифікацію, вони набули чинності 30 червня 2019 року. З цієї дати Україна може ратифікувати Римський Статут МКС і ставати повноправною учасницею цієї міжнародної організації.

Однак, не будучи учасницею МКС, Україна двічі визнала його юрисдикцію *ad hoc* (для конкретних ситуацій), подавши спеціальні Заяви до Суду за ст. 12(3) Статуту. Перша стосувалася подій на Євромайдані, друга – ситуації збройного конфлікту в Україні. Згідно з цими заявами МКС може здійснювати юрисдикцію щодо злочинів, які підпадають під його юрисдикцію, вчинених на усій території України (включаючи Крим і весь Донбас), починаючи з 21 листопада 2013 року – подій на Євромайдані.

10 8 вересня 2015 року Україна передала до МКС Заяву, якою визнала юрисдикцію Суду стосовно всіх злочинів (це у першу чергу злочини проти людяності і воєнні злочини), скоєних на території України з початку військової агресії Російської Федерації проти нашої держави. Заява має безстроковий характер. Відтак МКС матиме юрисдикцію щодо вказаних злочинів незалежно від громадянства осіб, які їх вчинили – це можуть бути громадяни України, громадяни держави-агресора або будь-яких третіх держав.

У своїх звітах щодо попереднього вивчення ситуації в Україні за 2015–2018 роки Офіс Прокурора кваліфікував конфлікт у **Криму**, що виник між Україною і Російською Федерацією як **міжнародний збройний конфлікт**, що почався не пізніше ніж

26 лютого 2014 р., який триває понині, оскільки Крим і Севастополь є **фактично окупованими**.

Що стосується ситуації на **сході України**, то Прокурор Суду попередньо вважає, що на 30 квітня 2014 року інтенсивність бойових дій між українськими урядовими військами та збройними елементами на сході України досягла рівня, який запускає застосування МГП, а збройні угруповання, включаючи так звані ДНР та ЛНР, є достатньо організованими, щоб розглядати цю ситуацію як **неміжнародний збройний конфлікт**. Також Офіс Прокурора навів додаткові свідчення, які вказують на факт існування прямого військового протистояння між збройними силами РФ та України, і що найпізніше з 14 липня 2014 року на

сході України має місце також **міжнародний збройний конфлікт**.

Крім цього, Офіс Прокурора продовжує розглядати заяви про те, що РФ здійснювала та здійснює **загальний контроль** над збройними угрупованнями на сході України, щоб встановити, чи можливо розглядати цей збройний конфлікт між ЗСУ та неурядовими збройними угрупованнями, виключно як міжнародний збройний конфлікт.

У звіті 2018 року Офіс Прокурора зазначив, що серед імовірних злочинів, скоєних у Криму і на Донбасі, є насильницькі зникнення, віроломні вбивства, катування, сексуальні та гендерні злочини, примусовий призов до збройних сил держави-окупанта, використання дітей-солдатів, порушення права на справедливе судочинство, незаконне позбавлення волі, захоплення власності, знищення цивільних об'єктів тощо.

Наразі Офіс Прокурора проводить **попереднє вивчення** ситуації. Це означає, що Прокурор має визначити: чи є наявна кількість доказів скоєння злочинів достатньої тяжкості, які підпадають під юрисдикцію МКС; чи проводяться національні судові процеси щодо конкретних випадків та чи буде відкриття провадження слугувати інтересам правосуддя і жертв. Якщо на ці питання не буде позитивної відповіді, Прокурор МКС не зможе перейти до наступної стадії – розслідування.

10 ключових фактів про судовий процес МКС

- МКС не переслідує осіб, які є молодшими за 18 років.
- Перед тим, як розпочати розслідування, Прокурор має здійснити попереднє вивчення (дослідження) ситуації встановивши відповідність ситуації юрисдикційним вимогам, прийнятність ситуації до провадження з огляду на вимоги комплементарності, достатню тяжкість учинених діянь, достатність та об'єктивність отриманих доказів, інтереси правосуддя.
- Під час розслідування Прокурор має збирати і розкривати докази як щодо обвинувачення, так і щодо виправдання.
- До затвердження обвинувачень Досудовою Палатою підзахисна особа вважається підозрюваною, після – обвинуваченою і обсяг її прав збільшується.

11

- Підзахисна особа вважається невинною, доки її вина не буде доведена. Тягар доведення лежить на Прокуророві. Під час усіх стадій процесу підзахисний має право отримувати інформацію зрозумілою йому мовою.
- Перед тим, як справа перейде у судову стадію, судді Досудової Палати (Pre-Trial Chamber) перевіряють усі зібрані Прокурором докази, видають ордери на арешт чи накази про явку до Суду і гарантують, що є достатньо доказів у цій справі.
- Процедура розслідування та затвердження обвинувачення може провадитись за відсутності підзахисної особи, однак на наступній стадії судового розгляду заочне провадження заборонено.
- Судді Судової Палати заслуховують докази Прокурора, захисника та представників постраждалих, приймають остаточне рішення про винуватість особи і у разі винесення обвинувального вироку, виносять рішення щодо відшкодування потерпілим.
- Судді Апеляційної Палати приймають рішення щодо апеляції Прокурора, сторони захисту, потерпілих чи зацікавленої держави щодо остаточних чи проміжних (напр. юрисдикції та прийнятності справи) рішень Суду.
- Якщо обвинувачення не затверджено чи справа закрита без винесення обвинувального вироку, вона може бути поновлена у разі, якщо Прокурор надасть нові докази.

Діяльність неурядових організацій та МКС

Діяльність громадських організацій щодо збору інформації про ймовірні злочини є важливим і потужним джерелом інформації для Офісу Прокурора МКС, оскільки часто, в силу різних обставин, правоохоронні органи не можуть зібрати певні надважливі докази через недовіру чи побоювання свідків і потерпілих, неможливість доступу до місця події, недбалість тощо. Натомість, неурядові організації мають прямий контакт з жертвами і можуть встановити довірливі стосунки з постраждалими особами. НУО можуть надавати важливу інформацію щодо загального контексту, в якому відбувалися порушення. Часто НУО вдається задокументувати порушення одразу після їх скоєння, уникнувши випадкової втрати доказів. Наразі багато НУО звертаються до МКС з проханням роз'яснити, яким чином

збирати, оформлювати та передавати інформацію про вчинені злочини. Важливість діяльності НУО збільшується тоді, коли відсутня належна співпраця з боку держав.

Однак будь-який крок, спрямований на отримання такої інформації, її обробку, збереження та передачу до МКС, має бути регламентований та осмислений через існування багатьох процесуальних аспектів міжнародного кримінального процесу, порушення яких може призвести до визнання зібраних доказів неприйнятними в МКС.

Також варто пам'ятати, що будь-яка діяльність щодо збирання інформації про вчинення злочинів під час збройного конфлікту може бути пов'язана з ризиками як для особи, що її збирає, так і для свідків того чи іншого правопорушення.

Неурядові організації можуть сприяти діяльності МКС у багатьох аспектах, як-то:

- локалізувати або фіксувати випадки вчинення злочинів;
- публікувати звіти та іншу інформацію щодо порушень;
- надавати інформацію про злочини у національні правоохоронні органи/МКС;
- надавати консультативно-експертну допомогу національним правоохоронним органам/МКС;
- здійснювати моніторинг та надавати інформацію щодо національних судових процесів громадськості/МКС;
- пояснювати роль МКС, зокрема важливість Офісу Прокурора, місцевим постраждалим громадам;
- допомагати Офісу Прокурора із встановленням контакту з постраждалими особами та свідками;
- ідентифікувати потенційних жертв/свідків та сприяти встановленню довіри між постраждалими і МКС;
- консультувати МКС щодо захисту потерпілих осіб.

3

ЗЛОЧИНИ, ЩОДО ЯКИХ МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД МАЄ ЮРИСДИКЦІЮ

МКС не обмежений у кваліфікації будь-яких злочинів, передбачених ст. 5 Статуту, стосовно ситуації в Україні. Однак, з урахуванням того, що у своїх звітах Прокурор зосереджується на **злочинах проти людяності та воєнних злочинах**, як таких що найімовірніше мали місце протягом збройного конфлікту, варто саме їм приділити найбільшу увагу.

Злочини проти людяності

14 Статут МКС у статті 7 визначає, що **злочини проти людяності** – це діяння, які були вчинені в рамках **широкомасштабного або систематичного нападу** на будь-яких **цивільних осіб**, і якщо такий напад здійснюється **свідомо**.

Таким чином, злочини проти людяності відрізняються від інших міжнародних злочинів, у тому числі воєнних, за такими особливостями: представляють собою напад (будь-яке жорстоке поводження), який має широкомасштабний або систематичний (системний) характер, який вчиняється проти цивільних осіб, з усвідомленням такого характеру нападу.

На відміну від воєнних злочинів, **злочини проти людяності можуть відбуватися як під час збройних конфліктів, так і в мирний час** (наприклад, під час ситуацій насильства всередині країни). У разі вчинення під час війни, потерпілими від злочинів проти людяності можуть виступати як цивільне населення супротивника, так і власні громадяни сторони конфлікту.

Достатньо наявності лише одного з двох елементів: широкомасштабності або систематичності. Висновок про широкомасштабний характер можна зробити за умови наявності великої кількості жертв (за таких обставин це може бути навіть одне єдине діяння в одному місці) та/або широкої територіальної розповсюдженості. Під систематичним характером напа-

ду слід розуміти, що діяння вчинюється в рамках організованого плану чи політики державних органів або недержавних (мілітаризованих/терористичних) організацій. При цьому політика не обов'язково має бути сформульована чітко, висновок про цей елемент можна зробити з публічних заяв, створення певних організаційних структур, закликів тощо.

Воєнні злочини

Статутом Суду у статті 8 визначається, що він має юрисдикцію щодо воєнних злочинів, вчинених у контексті міжнародного чи неміжнародного збройних конфліктів. Цей контекстний елемент означає, що наявність збройного конфлікту істотно впливає на здатність та рішення особи вчинити той чи інший воєнний злочин.

Стаття 8 Статуту закріплює **чотири види воєнних злочинів**:

- серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року (ст. 8(2)(a) Статуту);
- інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються під час міжнародних збройних конфліктів (ст. 8(2)(b) Статуту);
- у випадку неміжнародного збройного конфлікту серйозні порушення статті 3, загальної для чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року (ст. 8(2)(c) Статуту);
- інші серйозні порушення законів і звичаїв, застосованих у збройних конфліктах неміжнародного характеру (ст. 8(2)(e) Статуту).

Детальніше з воєнними злочинами можна ознайомитися в ст. 8 Римського Статуту або за посиланням:

[http://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute\(r\).pdf](http://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute(r).pdf)

(оновлений текст Статуту доступний англійською мовою за посиланням: https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf)

Злочини проти людяності та воєнні злочини можуть бути скоєні будь-якою особою як військовою, так і цивільною. Кримінальна відповідальність за ці злочини у більшості країн передбачена для індивідів, а не колективних утворень. На міжнародному рівні індивіди несуть міжнародну кримінальну відповідальність, держави – міжнародно-правову за порушення прав людини чи норм МГП. З огляду на характер злочинів, будь-яка інформація, яка вказує на те, що злочини сталися в рамках політики держави або збройної групи є важливою для індивідуальної відповідальності. Кримінальна відповідальність передбачена за вчинення цих злочинів індивідуально, спільно з іншими особами або за допомогою інших осіб. Ті, хто віддають наказ, закликають, підбурюють чи сприяють вчиненню злочинів, також несуть кримінальну відповідальність (ст. 25 Статуту).

Військові командири або особи, які де-факто діють в якості військових командирів несуть кримінальну відповідальність, якщо вони знали або мали знати, що один чи кілька їхніх підлеглих вчинили чи збираються вчинити міжнародні злочини, і не вжили усіх необхідних і розумних заходів для запобігання цьому або не передали питання компетентній владі для кримінального переслідування за вчинені діяння (ст. 28 Статуту). Цивільні начальники підлягають кримінальній відповідальності за злочини вчинені підлеглими у разі, якщо вони знали або свідомо проігнорували інформацію про учинені чи такі, що готуються, міжнародні злочини, та не вжили усіх можливих заходів для їх попередження чи кримінального переслідування компетентними органами (ст. 28 Статуту).

МКС та трибунали регулярно зосереджують свою увагу саме на вищих посадових особах, які несуть найбільшу відповідальність. Кримінальна відповідальність за міжнародні злочини поширюється на усіх осіб, незалежно від їх статусу як глави держави чи уряду, члена уряду чи парламенту тощо. Посадові особи держав-учасниць Римського Статуту не мають ніяких імунітетів від кримінальної відповідальності в МКС. Кожен – від глави держави до солдата найнижчого рангу – може нести кримінальну відповідальність і бути притягнутим до відповідальності за міжнародні злочини.

Римський Статут також передбачає ряд загальних принципів, що регулюють підстави, які звільняють від кримінальної відповідальності (ст. 31 Статуту). Однак слід пам'ятати, що посилання на виконання наказу не є підставою для звільнення від відповідальності (ст. 33 Статуту). Кожна людина несе індивідуальну кримінальну відповідальність за виконання незаконного наказу і повинна відмовитись його виконувати.

4 ДОПУСТИМІСТЬ ТА НЕДОПУСТИМІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ/ДОКАЗІВ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДІ

Важливо розуміти, що вся зібрана та передана інформація буде детально аналізуватися Офісом Прокурора, який зможе професійно та адекватно оцінити важливість наданих відомостей. Тому питання допустимості чи недопустимості певних доказів у судовому процесі не має значної практичної ваги для Вас під час збирання інформації. Подальше опрацювання цієї інформації, її детальна перевірка та верифікація підтвердить її релевантність, надійність, вірогідність і точність. Більше того, тільки Суд має повноваження визнавати ті чи інші докази допустимими чи недопустимими, а також загалом визнавати будь-яку інформацію як доказ або ж відхиляти її.

З метою підвищення ефективності роботи Офісу Прокурора необхідно розуміти, в яких випадках зібрана Вами інформація, зазвичай, не прийматиметься до уваги ні Прокурором, ні самим Судом. Такими випадками є:

- Інформація, що зібрана під примусом, погрозою, із застосуванням сили;
- інформація, що була навмисно сфальсифікована, змінена, сфабрикована;
- інформація зібрана незаконним шляхом, із застосуванням обману;
- свідчення, що були отримані за умови фінансового сприяння особам, які їх надали.

Якщо інформація зібрана Вами з порушенням норм національного законодавства (наприклад, здійснення запису розмови без згоди співрозмовника), це не означає автоматичне визнання її неприйнятною. Прокурор і Суд будуть уважно оцінювати отриману інформацію та обставини, за яких вона була здобута.

5 ЗАГАЛЬНИЙ АЛГОРИТМ ЗБИРАННЯ ІНФОРМАЦІЇ/ДОКАЗІВ ТА ЇХ ПЕРЕДАЧІ ДО МКС

Римський Статут надає право будь-якій фізичній чи юридичній особі передати Офісу Прокурора будь-яку інформацію, яка, на їхню думку, містить факти про вчинення злочину, передбаченого його положеннями. Таке право гарантоване статтею 15 Римського статуту, в якій зазначається, що Прокурор може ініціювати розслідування на власний розсуд на основі інформації про злочини, що передбачені Римським статутом. Також Прокурор оцінює серйозність отриманої інформації і за потреби може запитувати додаткову інформацію у держав, урядових та неурядових організацій або з інших надійних джерел.

Отже, варто пам'ятати, що в разі відправлення будь-якої важливої інформації до Офісу Прокурора, юридичною підставою для цього буде саме стаття 15 Римського статуту. При цьому правилами Суду та Офісу Прокурора не встановлено жодної обов'язкової форми звернення з метою подання інформації. Тому кожен, хто вважає, що володіє важливою інформацією про події на сході України чи на території Автономної Республіки Крим, може відправити такі відомості у довільній формі.

Водночас аналіз звернень до Офісу Прокурора багатьох неурядових організацій з усього світу дає можливість узагальнити певні особливості, які містять такі звернення. Отже, рекомендується, щоб Ваша інформація, яку будете відправляти в МКС, мала наступну структуру:

- ① коротке **резюме** про інформацію, що подається;
- ② **вступну частину** (опис подій, яких стосується інформація, що подається);
- ③ **юридичне обґрунтування** (опис підстав, чому МКС має юрисдикцію щодо розгляду цих подій та поданої інформації, дотримання принципу комплементарності, статті Римського статуту, які були порушені в ході цих подій) – факультативний пункт;

- ④ **інформацію про скоєні злочини** (тут можна описати всю інформацію, яку Вам вдалося отримати, що свідчить про скоєння злочинів за Римським статутом, свідчення жертв та свідків тощо);
- ⑤ **додатки** (можна надати копії документів, опис речових доказів, а оригінали документів або самі речові докази, свідчення потенційних свідків надаються тільки на запит Прокурора МКС після встановлення комунікації, інакше вони можуть бути пошкодженими; при передачі завжди залишайте собі копії).

Надаючи інформацію про вчинені злочини, слід включити до неї наступні дані:

- Місце, де відбувалися події (з деталізацією, бажано з GPS-координатами);
- Дата, час та тривалість подій;
- Хронологія інциденту;
- Природа злочину (катування, зґвалтування, вбивства тощо) та методи його вчинення;
- Можливі підстави для інциденту;
- Визначення можливих виконавців злочинів (армія, збройна група або окремі індивіди тощо);
- Дані про жертв (ім'я, вік, стать, рід заняття, громадянство, етнічна чи релігійна приналежність тощо);
- Список можливих доказів (фото, документи, ін.)

Однак, як уже наголошувалося, **жодних формалізованих вимог до інформації, яку Ви збираєтесь відправити до МКС, немає.**

Тому, якщо Ви бажаєте направити певні документи без опису подій, яких стосується ця інформація, або не обґрунтовуючи юрисдикцію МКС, маєте повне право направити будь-яку інформацію на власний розсуд. МКС цікавлять факти учинення імовірних злочинів, а не їх юридична оцінка з боку НУО чи-то обґрунтування його юрисдикційних повноважень.

Крім того, **не існує жодних обмежень щодо кількості звернень до МКС**, тому зібрана Вами нова інформація може бути передана до Офісу Прокурора в будь-який час у новому зверненні.

Корисні посилання

За наведеними посиланнями можна ознайомитися з тим, який вигляд може мати Ваше звернення до Офісу Прокурора з приводу подання інформації щодо скоєних злочинів, а саме:

Звернення НУО «The Global Justice Center» на підставі статті 15 Римського статуту до Офісу Прокурора МКС: http://globaljusticecenter.net/documents/ICC.OTP.Brief.4.14.15_Final-signed.pdf

Звернення НУО «Global Diligence» на підставі статті 15 Римського Статуту до Офісу Прокурора МКС: https://www.fidh.org/IMG/pdf/executive_summary-2.pdf

Звернення НУО «Reprive», НУО «The Foundation for Fundamental Rights» та адвокатського об'єднання Leigh Day Solicitors на підставі статті 15 Римського статуту до Офісу Прокурора МКС: https://reprive.org.uk/wp-content/uploads/2015/04/2014_02_20_PUB-ICC-drones-complaint.pdf

20

Різниця між інформацією та доказами

Важливо пам'ятати і розрізняти два поняття – «інформація» і «доказ». Різниця між ними досить важлива в міжнародному кримінальному правосудді. Будь-яка особа може збирати інформацію, більшість з якої може бути корисною для МКС. У кінцевому підсумку лише професійно підготовлені співробітники МКС можуть визначити, яка інформація має бути представлена як докази у справі. Не вся інформація обов'язково стає доказом.

Визначення, яка інформація може слугувати як доказ, ґрунтується на її ключових якостях: релевантності, достовірності, точності та надійності. Релевантність інформації залежить від того, якою мірою вона пов'язана з подіями, що розслідуються. Достовірність інформації стосується того, наскільки вона видається правдивою, що потребує активного аналізу та дослідження загального стану інформації, зібраної до цього часу, а також загальних знань про відповідну ситуацію. Точність інформації залежить від її чіткості та визначеності. За загальним правилом необхідно подавати якомога детальнішу інформацію. Надійність є індикатором того, чи має це джерело або постачальник інформації належну історію надання слідчим релевантної, достовірної та точної інформації.

Навіть якщо Ваша інформація не набуде статусу доказів, вона може стати важливим і корисним вказівником для слідчих, дозволяючи їм ідентифікувати, знайти та законно отримати інформацію, яка може бути використана як докази. Тому в цьому контексті Ваш внесок може бути дуже цінним.

Варто наголосити, що визначення важливості та цінності інформації, зібраної Вами, не повинно ґрунтуватися лише на тому, чи доводить вона винуватість будь-кого або ж свідчить про безпосереднє скоєння правопорушення злочинцем. Будь-яка інформація, яка на Ваш погляд стосується справи, може так чи інакше стати для слідчих ключовим елементом для отримання більш серйозних доказів. При цьому за правилами МКС усі матеріали справи, включно з доказами, які могли бути зібрані Вами та передані Офісу Прокурора, можуть бути згодом розкриті для ознайомлення стороні захисту (представникам обвинуваченого) в МКС. Це варто пам'ятати під час визначення, яку інформацію Ви чи Ваша організація збираєтеся надати Офісу Прокурора. Майте також на увазі, що в МКС передбачена низка програм та процесуальних заходів із захисту потерпілих і свідків, проте, на жаль, можливості Суду у цій сфері є обмеженими. Завжди доводьте до відома жертв та свідків інформацію щодо можливих заходів безпеки і заручайтесь їх згодою на надсилання отриманої інформації до МКС.

Щоб звернутися до МКС відповідно до процедури статті 15 Римського статуту з поданням будь-якої важливої інформації необхідно відправити Ваше звернення за адресою:

Information and Evidence Unit – Відділ інформації та доказів

Office of the Prosecutor – Офіс Прокурора

Post Office Box 19519 – а/с 19519

2500 CM The Hague – 2500 місто Гаага

The Netherlands – Нідерланди

Або надіслати на електронну пошту:

otp.informationdesk@icc-cpi.int

Або надіслати факсом

+31 70 515 8555

21

6 ПРАВИЛА ЗБИРАННЯ ІНФОРМАЦІЇ/ДОКАЗІВ

Наведені принципи є ключовими під час здійснення збору інформації/доказів:

- ① Не зашкодьте собі або іншим особам.
- ② Безпека найперше! Не входьте до територій, щодо яких Ви не впевнені, що було проведено розмінування.
- ③ Неухильно дотримуйтеся усіх протоколів та рекомендацій безпеки Вашої організації.
- ④ Не робіть юридичних висновків щодо актів чи подій, свідками яких Ви стали.
- ⑤ Намагайтеся бути об'єктивним наскільки це можливо у своїх звітах.
- ⑥ Не приймайте на зберігання речові докази чи інформацію, які Ви не уповноважені/не маєте досвіду зберігати.
- ⑦ Робіть нотатки/замітки щодо усього, що Ви спостерігаєте під час своєї місії.
- ⑧ Розробіть систему нотаток, яка б чітко розмежовувала факти від Ваших особистих думок та суджень, аналізу або питань, що стосуються внутрішньої роботи Вашої організації.
- ⑨ Консультуйтеся з Вашою організацією чи роботодавцем перед тим, як відправити інформацію третім особам.
- ⑩ Пам'ятайте, що Ваш внесок та інформація, яку надаєте, можуть бути дуже важливими.

ВАЖЛИВО!

Ви не повинні бачити себе в ролі слідчого і намагатися проводити власне розслідування. Це може наражати Вас на небезпеку та унеможливити роботу професійних слідчих.

Щодо інформації та речових доказів необхідно проявляти особливу обережність. Ніколи не приймайте інформацію чи речові докази (зброю, амуніцію, частини тіла тощо), які не маєте можливості зберігати або опрацювати або ж які, на Вашу думку, можуть наражати на небезпеку.

Будь-яка інформація, зібрана Вами, є потенційно важливою для МКС, однак вона має достатньо обмежене застосування та не може стати доказом, якщо слідчі не зможуть встановити її джерело. Тому, якщо Суд під час розгляду справи не може встановити походження документів, речових доказів чи будь-якої іншої інформації, такі відомості, швидше за все, будуть відхилені та визнані неприйнятними.

Якщо Ви передаєте інформацію, необхідно впевнитись, що зможете відповісти на наступні питання:

Коли і де було створено цю інформацію (документ)?

Хто створив цю інформацію (документ)?

Яка мотивація була у постачальника інформації передати її Вам?

Одним із важливих принципів є «правило найкращого доказу» (*best evidence rule*). Сутність його полягає в тому, що чим ближче Ви знаходитесь до оригінального джерела інформації, то краще для кримінального процесу. Тобто, якщо у Вас є можливість отримати оригінал документа, що містить інформацію, яку збираєтесь передати до МКС, найкраще передати саме його, а не копію чи факс. МКС приймає інформацію з чужих слів (*hearsay*), однак її доказова сила є меншою, ніж доказу, отриманого від безпосереднього свідка подій. Тому важливо отримати інформацію, хто саме був свідком імовірного злочину, або з якого джерела отримана та чи інша інформація.

Намагайтеся уникати ситуації отримання великого масиву інформації через велику кількість посередників. Натомість зафіксуйте, яким чином у подальшому така інформація може бути доступною для професійних слідчих. Лише у випадку, коли Ви впевнені, що слідчі не матимуть можливості отримати цю інформацію в подальшому, можете прийняти цей значний масив інформації з обов'язковим фіксуванням контактних даних усіх посередників, які надавали цю інформацію.

Детальна фіксація інформації та джерела її походження є лише першим етапом процесу. З того моменту, як Ви отримали ці відомості і до того часу, коли Ви передаватимете її далі, потрібно стежити за місцезнаходженням цієї інформації. Це включає її зберігання в надійному місці, де ніхто не зможе отримати до неї доступ чи змінити її. Також необхідно об-

межити коло осіб, які матимуть доступ до цієї інформації. Це дасть можливість зберегти її цілісність і знизити ризики, пов'язані з її збереженням.

Принцип відстеження походження і володіння інформацією/доказами в МКС має назву «ланцюг забезпечення збереження інформації/доказів» (*chain of custody*). Суть цієї концепції полягає в тому, щоб створити *чіткий та безперервний ланцюг записів*, які допоможуть Суду реконструювати, хто мав ту чи іншу інформацію в кожному відрізок часу – з моменту першого надання інформації до моменту її фактичного використання у Суді. Мета створення «ланцюга забезпечення збереження інформації/доказів» полягає в тому, щоб уникнути подробиць доказів, що спричинить визнання їх недійсними в Суді. Цей принцип стосується усієї можливої інформації/доказів – паперових та електронних документів, криміналістичних експертиз, речових доказів тощо. Приклад оформлення отримання/збирання будь-якої інформації представлено в Додатку №1. Пам'ятайте, що дотримання принципу «ланцюга забезпечення збереження інформації/доказів» суттєво підвищить шанси визнання поданої Вами інформації як доказів у конкретній справі МКС.

24

Таким чином, коректний збір інформації та доказів заснований на:

- ❓ Коли і де було створено цю інформацію (документ)?
- ❓ Хто створив цю інформацію (документ)?
- ❓ Яка мотивація була у постачальника інформації передати її Вам?

Важливо також розрізняти прямі та непрямі докази. Прямі докази надають безпосереднє підтвердження злочину. Гарним прикладом цього буде наявність відео, яке демонструє вчинення злочину певною особою. На жаль, такі докази є дуже рідкими та унікальними в міжнародних судових процесах. Загалом більшість доказів є непрямыми. Так, за допомогою сукупності кількох непрямих доказів може бути доведено вчинення певного злочину.

В міжнародному судовому процесі докази, зазвичай, поділяють на три категорії:

документальні
докази

докази
свідків

речові
докази

Документальні докази

Нині документи можуть набувати різних форм і не обов'язково бути в друкованій формі. Уряди та збройні сили все частіше працюють з електронними системами та засобами зв'язку, а їх електронна комунікація (електронні листи, текстові та голосові повідомлення, телефонні розмови тощо) виступає чудовим джерелом інформації для слідчих. Однак не вибіркове та хаотичне збирання такої документації може створювати додаткові труднощі для Офісу Прокурора у випадках, коли їй передаються величезні масиви невідповідної інформації або конфіденційної інформації, що була зібрана незаконним шляхом. Якщо в подальшому інформатор відмовиться від співпраці з Вами чи з Офіс Прокурора, Прокурор опиниться в ситуації, коли зібрана інформація має бути розкритою, проте в нього не буде дозволу на її розкриття. З цієї причини Офіс Прокурора, швидше за все, не прийме такого масиву матеріалів, натомість прийме до уваги лише потенційно актуальну інформацію. Таким чином, у Вашому розпорядженні може залишитись велика кількість конфіденційної інформації, яку потрібно буде надійно зберігати.

Незважаючи на те, що слідчі та активісти намагаються зосередити свої зусилля на збиранні офіційної документації, яку видають учасники збройного конфлікту, не слід забувати і про відкриті джерела. Загальнонаціональні або місцеві засоби масової інформації, незалежно від того, чи є вони вільними або жорстко контрольованими, можуть служити важливим джерелом інформації про велику кількість злочинів. Досвід останніх конфліктів показав, що багато хто з тих, хто був звинувачений у скоєнні воєнних злочинів, часто висвітлювали ЗМІ, де вони вихвалялися своїми військовими подвигами та проведеними операціями. У ряді випадків ці доповіді виявилися важливими доказами в суді. У деяких випадках ЗМІ можуть самі відігравати безпосередню роль у вчиненні злочинів.

У деяких випадках у міжнародних судах і трибуналах свідки також свідчили на підставі власних записів або щоденників, які вони зберігали під час війни, де вони детально описували зміст передач місцевих радіо або телевізійних станцій. У багатьох випадках трансляції цих станцій не були доступними після війни, і тому ці записи були визнані допустимими, як свідчення з чужих слів.

Також певні офіційні документи, які є загальнодоступними та не позначені як конфіденційні, можуть бути корисними для слідства. Для прикладу такими документами можуть бути урядові вісники чи інші офіційні джерела, що публікують офіційні закони, укази, порядки та інші норматив-

25

но-правові акти, які широко використовувались у міжнародних кримінальних судах і трибуналах. Якщо у Вас є можливість збирати такі документи, робіть це. Не варто вважати, що вони будуть зібрані іншими суб'єктами, оскільки це може бути єдиною можливістю зафіксувати існування таких документів, які в будь-який момент можуть бути знищені.

Документи, що доводять бездіяльність органів влади протягом періоду ймовірних порушень МГП, є досить значущими. Пам'ятайте, що **МКС може переслідувати індивідів не лише за вчинення певних дій, але й за злочинну бездіяльність.**

Не забувайте також збирати інформацію, яка може розповісти про політичну та військову ситуацію в країні, в той чи інший проміжок часу.

Оскільки дуже важко створити вичерпний перелік усіх документів, які можуть містити важливу інформацію та можливі докази, що потенційно будуть використані в міжнародних судових органах, такий перелік містить значну частину **тих видів документів, які міжнародні судові установи використовували у своїй практиці:**

- офіційні документи: закони, підзаконні акти, накази, інструкції, протоколи засідань органів влади, посадові інструкції, періодичні звіти, оперативні звіти, стенограми засідань/зустрічей, порядок денний засідань, військові бойові інструкції/накази, списки військових, перепис населення, реєстри та акти нерухомості/рухомого майна, дипломатичні ноти та звіти тощо;
- офіційні журнали (які ведуться військовими підрозділами, поліцейськими відділками, пенітенціарними закладами тощо), що стосуються запису відвідувачів, чергувань охорони та чергових офіцерів, вхідна та вихідна кореспонденція, використання офіційного транспорту тощо;
- офіційні фінансові та особові документи (наприклад, платіжні відомості, телефонні та транспортні рахунки, особові справи, рекомендації та подяки, журнал відвідувань тощо);
- судові документи та тюремні журнали (матеріали справ, звіти щодо розслідування, записи, що стосуються ув'язнення і звільнення ув'язнених, медичні картки ув'язнених тощо);
- урядові вісники;
- карти;

- медичні журнали (зі шпиталів, психіатричних закладів тощо);
- медичні картки постраждалих осіб;
- висновки експертів судово-медичної експертизи;
- документи юридичних осіб (наприклад, документи компаній, що спеціалізуються на видобуванні ресурсів чи експорті, які можуть спонсорувати конфлікт);
- звіти міжнародних/місцевих неурядових організацій;
- відео/фотографії (місця злочину, офіційних подій, пошкодженої інфраструктури та важливих об'єктів, наприклад, релігійних установ, державних установ, центрів утримання осіб тощо);
- аудіо-відео записи (бойових дій, офіційних подій, медіа-звітів, випусків новин, документальних репортажів тощо);
- щоденники, нотатники та інші форми індивідуальних записів, збережених приватними особами чи офіційними особами;
- газети та інші друковані ЗМІ;
- записи номерів мобільних телефонів, email адрес тощо;
- супутникові знімки;
- скрін-шоти (фото) сторінок соціальних мереж (Facebook, Twitter, V Kontakte, Odnoklassniki);
- скрін-шоти листування електронною поштою, у меседжерах соціальних мереж тощо.

Будьте надзвичайно обережними та уникайте відкривання/опрацювання документів (особливо електронних). Ви можете ненавмисно стерти чи пошкодити електронний файл. Більше того, деякі електронні файли запрограмовані на самознищення у разі введення невірної паролі. Тому важливо передавати документи лише тим особам, які володіють необхідними навичками. Оскільки, звичайно, зазначені джерела містять інформацію стосовно певних осіб, необхідно дотримуватися принципу конфіденційності під час опрацювання та передачі такої інформації.

Огляд місця злочину та речові докази

За наявності будь-якого місцевого, національного чи міжнародного слідчого органу, який має можливість оглянути місце злочину, Ви маєте невідкладно звернутися до такого органу.

У разі, якщо Ви змушені відвідати місце злочину, намагайтеся залишити його цілісним та не пошкодженим. Необхідно негайно зафіксувати усі Ваші спостереження без зволікань.

Захист місця злочину стосується найперше кроків, які співробітники поліції вживають, щоб зберегти місце злочину в такому вигляді, як це було на той момент, коли злочин було вперше виявлено.

У конфліктних та постконфліктних районах першим і найважливішим аспектом захисту місця злочину є **впевненість у його безпечності**. Це означає, що кваліфікований персонал має обстежити територію на предмет наявності мін, боєприпасів, що не вибухнули, та мін-пасток. Досвід показує, що місця вчинення злочинів часто є саме такими локаціями, які замінують, що, у свою чергу, може завдати великої шкоди тим, хто першим прибув на місце. Якщо Ваша організація не має такого досвіду, не слід проводити огляд місця злочину доки уповноважений орган/організація не огляне територію. Незалежно від того, наскільки важливою є потенційна інформація, яку Ви можете виявити, Ви ніколи не повинні входити на територію місця злочину, не впевнившись, що територія є безпечною.

Якщо Ви впевнились у тому, що ця територія є безпечною або якщо можете безпечно спостерігати за нею на відстані, слід виконати кілька простих кроків. По-перше, обов'язково зверніть увагу на дату і час, коли розпочався огляд, скільки він тривав, складіть список усіх присутніх і залучених до Вашої команди. Зазначте розташування місця злочину якомога точніше, бажано з GPS-координатами. Це дасть можливість слідчим пізніше знайти точне місце розташування. Далі за можливості виміряйте периметр території, яку будете оглядати (можна використати будь-які підручні засоби, які дозволяють це зробити). Потім, використовуючи відеозаписуючий пристрій, зафіксуйте усі важливі будівлі, приміщення та об'єкти цього району, наскільки це можливо. Фотографії є особливо корисними, оскільки можна також зробити детальні фотографії місця злочину з більшої або меншої відстані. Для створення чіткого запису Ви повинні використовувати компас або GPS-пристрій, щоб позначити фотографії таким чином, аби можна було встановити напрямок на північ. Зробити це можна, розмістивши стрілку компаса на північ (або, наприклад, намальовану або надруковану на шматку білого паперу) в межах фотографії. Якщо у вас немає камери або

мобільного телефону з камерою, Ви можете графічно зобразити розташування стосовно один одного та інших предметів важливих речових доказів. Якщо для Вас безпечно залишатися на місці злочину, необхідно дочекатися уповноважених органів, які проведуть подальші процесуальні дії.

Пам'ятайте, що інколи місцеві органи влади можуть самі бути відповідальними за скоєння злочинів, тому знаходитися на місці злочину може бути небезпечним для Вас. У всякому разі не варто контактувати чи збирати будь-які потенційно важливі речові докази, без наявного досвіду та чіткого уповноваження з боку Вашого керівництва. Зокрема, слід уникати контакту або переміщувати будь-яке тіло/частину тіла, зброю чи амуніцію, які можуть знаходитися на місці злочину. Зафіксуйте усе, що побачили, сфотографуйте, зобразіть графічно. І лише в крайньому випадку візьміть речові докази із собою. Якщо все ж Ви переміщуєте будь-які речові докази, беріть із собою тільки ті, які Ви уповноважені переміщувати та зберігати.

Варто зауважити, що чим менша кількість людей обробляють та мають доступ до зібраної інформації, тим краще і надійніше її зберігати. З цієї причини намагайтеся дотримуватися певних принципів. Розглянемо їх:

- ① У момент збору зазначте обставини, за яких така інформація була зібрана Вами або надана Вам:
 - *Що було зібрано чи надано?* Опишіть предмети, зібрані або надані якомога точніше, приділяючи особливу увагу опису зовнішнього вигляду предметів та їх кількості, кольору, розміру, вазі або іншим ключовим параметрам. Якщо це можливо, сфотографуйте предмет камерою або мобільним телефоном (при цьому варто обов'язково створити резервні копії цих фотографій).
 - *Хто зібрав і/або отримав цю інформацію?*
 - *Де ця інформація була зібрана або отримана?*
 - *Коли інформація була зібрана або отримана?*
 - *Ваша власна роль в отриманні цих відомостей:* чому Ви були на місці події, у разі, якщо Ви її самостійно збирали?
- ② Обмежте число людей, які обробляють чи мають інший доступ до інформації.
- ③ Якщо фактичне володіння інформацією передається від однієї особи до іншої (або іншої організації), це має бути зафіксовано. Якщо це можливо, необхідно підписати документ прийому-передачі зібраних документів, із зазначенням дати передачі.

Взаємодія зі свідками та фіксування свідчень

Найважливішим принципом, пов'язаним із роботою з потенційними свідками, є принцип **НЕ ЗАШКОДИТИ**.

Незалежно від того, наскільки потенційно цінною та важливою є інформація, якою може володіти людина, не слід жодним чином створювати ситуацію, яка наражатиме на небезпеку Вас або іншу особу. Намагайтесь уникати участі в допиті свідків, особливо, якщо вони є жертвами злочинів, оскільки будь-яка взаємодія із потенційними свідками може викликати величезний набір правових, етичних, психологічних та безпекових питань.

Без належного досвіду існує серйозний ризик того, що Ви можете завдати нової психологічної травми потерпілим, погіршити шанси слідчих провести усі необхідні процесуальні дії, або ж негативно вплинути на допустимість свідчень цих осіб у суді. Саме тому такі інтерв'ю повинні проводитися слідчими чи іншими спеціалістами з відповідним досвідом. Якщо ж МКС розпочне офіційне розслідування, необхідно утримуватися від будь-яких формальних чи неформальних бесід із потенційними свідками. При цьому найкраще зосередити свої зусилля на інформуванні слідчих про існування потенційних свідків, що дасть можливість слідчим залучити таких осіб до кримінального процесу.

30

ВАЖЛИВО!

Утримуйтеся від оплати свідкам за інформацію. Якщо це є абсолютно необхідним, то з дозволу Вашого керівництва можливо відшкодувати свідку, який добровільно дістався до Вас та надав певну інформацію, транспортні витрати, проживання та харчування. Проте переконайтеся, що такі дії чітко задокументовані та не сприймаються, як фінансова винагорода за інтерв'ю. Якщо свідок потребує компенсації за зазначені витрати, переконайтеся в тому, що Ви отримаєте квитанції про такі витрати, якщо це є можливим. У певних ситуаціях інформація про виплати за інтерв'ю може поширюватися досить швидко, що загрожуватиме появою великої кількості нових псевдосвідків. У такому випадку Вам буде дуже важко визначити їхню справжність. Оплата інтерв'ю може скомпрометувати свідчення справжніх свідків.

Іншим важливим моментом є те, що не варто запевняти свідків у тому, що відбудеться після Вашої розмови з ними.

За будь-яких обставин не потрібно давати обіцянок свідкам, якщо Ви не впевнені, що зможете їх виконати. Побудова довірливих стосунків зі свідком займе довгий час, однак ненастання певних подій, які Ви гарантували, може спричинити втрату такої довіри. Врахуйте те, що Ваша взаємодія зі свідком матиме наслідки для подальшої взаємодії цієї людини з іншими особами, зацікавленими в інформації, якою володіє свідок.

Бажано зробити усе можливе, щоб інтерв'ю зі свідком проводили професійні слідчі чи юристи.

У виняткових випадках, коли, на Ваш погляд, відсутність фіксації свідчень особи зараз може призвести до їхньої втрати в майбутньому, можете провести інтерв'ю з потенційним свідком, у якому не треба його допитувати і записувати слово в слово його відповіді, задавати якісь уточнюючі запитання; краще зробіть просто опис наданої ним інформації, оскільки взяття таких «показів» може зашкодити майбутній дачі свідчень кваліфікованим органам. Тільки працівники Офісу Прокурора повинні вирішувати які саме запитання слід задавати. Звісно, свідок повинен добровільно звертатися до Вас із проханням зафіксувати його слова.

31

Безпека свідків

Хоча обставини в «польових» умовах можуть не дозволити Вам повністю дотримуватися наведених принципів, завжди необхідно прагнути дотримуватися цих стандартів. Пам'ятайте про фундаментальний принцип **«не зашкодити»**.

- Використовуйте псевдоніми або зашифровані імена свідків, щоб захистити їхню конфіденційність (однак, якщо свідок погоджується на використання його справжнього імені і передачу цієї інформації до Офісу Прокурора, можна вказувати його справжнє ім'я). Зберігайте всю інформацію, що стосується особи свідків, у захищеному місці.
- Обмежте свої контакти зі свідками. Кожен контакт може представляти загрозу безпеці свідка, а також вплинути на довіру до свідків під час судового процесу. Зокрема, намагайтеся не вступати в тісні дружні стосунки зі свідками.
- Проводьте інтерв'ю лише в місцях та ситуаціях, які гарантують безпеку та конфіденційність свідків. Уникайте громадських місць, наприклад, не варто проводити інтерв'ю у місцях компактного проживання внутрішньо переміщених осіб. Водночас, якщо свідок хоче зустрітись у присутності інших людей, необхідно поважати це бажання.
- Ніколи не називайте імені будь-якого свідка в присутності іншого свідка, незалежно від їхніх стосунків між собою або ступеню співробітництва із Вами. Ніщо так не руйнує довіру свідка до Вас, як розголошення його персональних даних іншим особам.

Спілкування зі свідком та проведення інтерв'ю

- Переконайтеся в тому, що Ви зафіксували особисті дані свідка (за можливості паспортні дані, дату народження, імена батьків, адресу проживання). Якщо точної адреси не існує, попросіть свідка описати якомога точніше місце його проживання, наявність відмітних об'єктів поруч тощо (це можливо, коли особа проживає у сільській місцевості).
- Покажіть свою спокійну та дисципліновану поведінку. Ніколи не підвищуйте свій голос чи якимось іншим чином не конфліктуйте зі свідком.
- Якщо свідок видається Вам дуже втомленим або починає сильно хвилюватися або ж якимось іншим чином демонструє ознаки стресу чи травми – припиніть інтерв'ю.
- Наголосіть на тому, що немає жодної проблеми, якщо свідок не знає чи не пам'ятає тих чи інших подій або деталей.
- Не варто заглиблюватися у деталізований опис подій, які сталися зі свідком, особливо тих, що стосуються скоєння злочину проти цієї особи. Часто такі спогади можуть завдати нових страждань, що негативно позначиться на подальшому спілкуванні жертви з професійними слідчими (наприклад, можна обмежитись заявою свідка про те, що він став жертвою сексуального насильства без додаткових подробиць).
- Краще не залучити сторонніх осіб до інтерв'ю. Однак, якщо треті особи (напр., місцеві жителі) допомагають у цьому, то тільки за бажанням інтерв'юера. Пам'ятайте, що залучені Вами для допомоги треті особи також можуть опинитися під загрозою через свою роль в інтерв'ю зі свідками. Таку ситуацію варто попередньо обговорити з цими особами, щоб звести до мінімуму будь-які ризики.
- Уникайте прямих запитань, що показують, яку інформацію Ви хочете отримати. Краще розпочати бесіду, попросивши свідка власними словами описати важливі події. Далі спробуйте переконати його в необхідності зосередити свою увагу на фактах, а не на власних думках/емоціях чи аналізі подій.
- Якщо свідок має певні переживання та побоювання щодо передачі його свідчень до Суду та їх оприлюднення, поясніть йому, що Суд залучає максимальні зусилля для захисту особи свідка та про можливість приховати у майбутньому його особу (наприклад, зміна голосу та розмиття зображення під час оприлюднення інтерв'ю в залі Суду тощо).

- Тримайте всі записи у безпечному місці, за можливості під паролем. Завжди пильнуйте, яку інформацію Ви говорите телефоном, шлете поштою, меседжерами – там не повинно бути чутливої інформації чи даних про жертв і свідків. Краще використовувати кодові назви.
- Обмінюйтеся контактними даними зі свідком у випадку, якщо у нього з'явиться нова інформація або йому буде потрібна Ваша допомога.

Письмове фіксування свідчень імовірного свідка

34

- Озвучте та зазначте дату, час і місце початку інтерв'ю.
- Перелічіть імена усіх присутніх осіб.
- Коротко опишіть обставини, за яких було розпочато зустріч.
- Запис свідчень варто здійснювати від 3-ї особи.
- Узагальніть інформацію, надану свідком.
- Перерахуйте усі безпекові чи інші побоювання, висловлені свідком.
- Вкажіть контактні дані свідка, якщо це можливо. Продумайте, яким чином можна зберігати цю інформацію окремо від решти свідчень чи документів, щоб захистити свідка.
- Пам'ятайте, що не всі потенційні свідки вміють читати/писати, а тому вони не зможуть підписати чи перечитати свої свідчення або будь-який інший документ. Після фіксації усіх свідчень необхідно їх прочитати вголос, щоб свідок підтвердив, що все було записано вірно і Ви правильно зрозуміли інформацію, яка була озвучена.
- Викладіть власні думки та враження, які маєте після зустрічі зі свідком. Зберігайте ці помітки окремо від фактів, які були викладені в інтерв'ю.
- Для зручності можна використовувати форму, представлену в Додатку №2.

7

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

35

Підсумовуючи наведену в посібнику інформацію та рекомендації, ми ще раз наголошуємо, що для досягнення цілей правосуддя і покарання за найтяжчі злочини у Статуті МКС закладено широкі можливості для співпраці з неурядовими організаціями, які можуть безпосередньо взаємодіяти з Прокурором та іншими органами Суду, надаючи необхідну інформацію про злочини та їх жертв, захищаючи таким чином права останніх.

Спільна діяльність МКС та НУО сприяє відновленню справедливості у суспільствах, що постраждали від конфліктів, прокладає шлях до примирення і запобігатиме новим правопорушенням.

Широка імплементація Статуту у національне законодавство уможливить кримінальне переслідування саме там, де відбуваються міжнародні злочини, посилюючи ідею невідворотності покарання та удосконалюючи національні процесуальні норми у відповідності до найвищих міжнародних стандартів кримінального судочинства.

Додаток №1

ФОРМА ОПИСУ ЗІБРАНОЇ/НАБУТОЇ ІНФОРМАЦІЇ

ПІБ збирача/набувача інформації:

Організація, яку представляє збирач/набувач інформації:

Дата та час збору інформації (д/м/р; 00:00):

Місце збору інформації:

(додатково)ПІБ постачальника інформації:

(додатково)Контактні дані постачальника інформації:

Опис зібраної інформації	Кількість	Примітки

Примітка щодо обставин, за яких була зібрана/передана інформація:

(додатково)Підпис постачальника інформації Підпис збирача/набувача інформації

8 ДОДАТКИ

Додаток №2

ФОРМА ОПИТУВАЛЬНИКА ПОТЕНЦІЙНИХ СВІДКІВ

ПІБ свідка _____

Загальний опис подій, які є важливими, на думку потенційного свідка, та містять інформацію про скоєні правопорушення (пам'ятайте про важливість отримання імені та за можливості контактних даних інших свідків)

[illegible]**Інформація про свідка** (необхідне підкреслити)

Свідок є:	- свідок знає ім'я імовірного злочинця;
- жертвою правопорушення;	- свідок впевнений, що зможе ідентифікувати злочинця знову;
- безпосереднім очевидцем;	- свідок не впевнений, що зможе ідентифікувати злочинця знову;
- надає покази із чужих слів.	- свідок точно не зможе ідентифікувати злочинця
Дата народження	
Домашня адреса та телефон	
ПІБ дружини/чоловіка	
Контактна особа (або кілька осіб) та її адреса/телефон	

Класифікація правопорушення

Географічна класифікація	Класифікація правопорушення (необхідне підкреслити)
Місце події	- вбивство;
Дата події	- викрадення особи;
Класифікація жертви	- катування;
- дитина;	- сексуальне насильство;
- особа жіночої статі;	- незаконне позбавлення волі;
- особа чоловічої статі;	- знищення приватної власності;
- переслідувана група (вказати яка);	- інше
- інше.	

Згода на передачу цієї інформації компетентним органам МКС

Письмова згода суб'єкта персональних даних на обробку та передачу цієї інформації компетентним органам МКС. Інформацію про передачу моїх персональних даних до Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду, а також права, як суб'єкта персональних даних, мені повідомлені та роз'яснені.

_____ (місце) _____ (підпис) _____ (ПІБ) _____ (число, місяць, рік)

Додаток №3

Відповідне міжнародне право

1. Римський Статут Міжнародного кримінального суду

від 17 липня 1998 року

Режим доступу: [www.un.org/ru/law/icc/rome_statute\(r\).pdf](http://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute(r).pdf)

(оновлений текст Статуту доступний англійською мовою за посиланням: https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf)

2. Елементи злочинів Міжнародного кримінального суду

Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/rules/icc_elements.pdf

3. Правила процедури і доказування Міжнародного кримінального суду

Режим доступу: www.un.org/ru/documents/rules/icc_rules.pdf

4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року.

Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154

5. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року.

Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153

6. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року.

Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151

7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року.

Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199

8. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) від 8 червня 1977 року.

Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200

Посібник зі збору доказів для Міжнародного кримінального суду/Київ: Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, 2019. - 43с. - Текст укр.

Посібник містить загальні рекомендації, які не мають обов'язкової сили та метою яких є надання загальної методології зацікавленим особам щодо збору, опрацювання, зберігання інформації й доказів та їх подальшої передачі до МКС.

Рецензенти: Гнатовський М.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, перший віце-президент ВГО «Українська асоціація міжнародного права», президент Європейського комітету із запобігання катуванням та нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню, член Міжвідомчої Комісії з імплементації МГП в Україні;

Сенаторова О.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член Міжвідомчої Комісії з імплементації МГП в Україні.

Окрему подяку за підготовку посібника Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України висловлює Ігорю Морозу та Стефану Веспі (Stefan Waespi, Швейцарія), колишньому старшому прокурору суду в Міжнародному кримінальному трибуналі по колишній Югославії (МТКЮ).

Розробка та публікація посібника стали можливими завдяки ініціативі Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України за фінансової підтримки Швейцарської Конфедерації.

Погляди та думки, висловлені в цій публікації, необов'язково відображають офіційну позицію Уряду Швейцарії.

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Посольство Швейцарії в Україні

